Майкл Ґолд

Вільні

Весь равок пішов на залагодження незліченних формальностей, якими, паче павутинням, обплутана тюрма. Чотири в'язні з IPC 1 пройшли декілька перевірок, вислухали коротке напутнє слово начальника тюрми, потім здали сірі тюремні роби, а одержали натомість одяг, в якому прибули сюди, — злежаний, затхлий і майже забутий. Наприкінці їх ще двічі обшукали, чи не виносять вони часом таємних листів, а вже після того їм дали квитки на поїзд до Чікаго, міста, де їх засуджено.

— До побачення, хлопці! — весело мовив до них вартовий біля останніх залізних дверей, що вели на волю.

То був високий на зріст, огрядний незворушний ірландець, з сивими, довгими, як у моржа, вусами. Він бачив сотні звільнених в'язнів, що так само розгублено стояли й мружили очі від сонячного світла, неначе їх щойно витягли з дна морського. — До побачення, заходьте ще колись, як засумуєте, ми завжди вам раді.

Четверо звільнених ніяково усміхнулись у відповідь, тримаючись напружено, із звичною повагою до варти й з притаманною в'язням обачністю. Та вони ще й не почували себе вільними.

Вони мовчки, стуливши губи, простували курною дорогою, що вела від тюрми до шосе, і, коли погляд котрогось із них падав на бліді обличчя товаришів, вони здавались йому чужими й змученими.

— Оце вам Америка! — сказав коротун Блеккі Феррар, і, глибоко зітхнувши, із силою плюнув на дорогу попереду себе: хотів показати, що йому все те байдуже. У душі він нервував і тривожився найдужче за

всіх, проте ні на мить не забував, що за скрутних обставин чоловікові належить безтурботно усміхатись і сплювувати на всі боки. Цей раптовий вихід на волю, на сонце після п'яти років ув'язнення, вразив Блеккі сильніше, ніж інших.

Лише напередодні його випустили з вогкої, темної одиночки в підвалі, де він п'ять місяців спокутував найтяжчу тюремну провину.

Він накинувся з кулаками на здоровила наглядача за те, що той гамселив кулаками, ногами, кийком і ключами кволого й недоумкуватого дев'ятнадцятирічного хлопчину, котрий ніяк не міг

1"Індустріальні робітники світу" — профспілкова організація в США, що активно діяла а 1905 р. до 20-х років.

запам'ятати свого місця в строю, — це теж вважалося в тюрмі неабияким злочином.

— Країна вільних, вітчизна сміливих, — монотонно, ніби проказуючи молитву, додав Джон Браун, високий, кощавий англієць з сивою чуприною, орлиним носом і спокійними голубими очима. — Ех, тютюнцю б зараз пожувати!

Двоє інших з IPC, що відсиділи п'ять років за виступи проти світової війни, не озвались ані словом — чвалали собі мовчки, ніби чекали, чи не станеться чогось цікавішого. Один з них був Хілл Джонс, кремезний молодик з американського Заходу, що обличчям і постаттю скидався на гравця університетської футбольної команди. Він дивився на світ великими й ясними зеленими очима невинної дитини. Другий, Рамон Гонсалес, — молодий, струнký, смуглявий мексіканець, нащадок працьовитих мексіканських пеонів, чиїми руками збудовані залізниці нашого Заходу.

— Ех, тютюнцю б пожувати! — повторив Браун, облизнувши язиком сухі губи й скинувши поглядом на одноманітну рудувату рівнину навколо. — Таке відчуття, наче вати наковтався.

Насправді тютюн йому був потрібен, щоб заспокоїти нерви.

Як і в трьох інших, у душі його вирували суперечливі почуття.

П'ять років він прожив за залізними ґратами, де весь уклад життя визначався людьми з кийками та карабінами і був жорстокий і непорушний, як саме залізо. Тепер він опинився на волі. Ніхто не стежив за ним, і він простував собі нагрітою сонцем польовою дорогою, під безмежним жовтим небом. Він повертався у світ вільних людей, отож і сам він, і його товариші мали б дихати легко, цілувати землю й радіти; та замість того вони мали вигляд напружений, стурбований і трохи розчарований.

Чого вони сподівалися? Вони самі не змогли б цього сказати, але, як і всі в'язні, підсвідоме плекали в уяві перебільшені й неправдоподібні образи того світу, що був за тюремними мурами, і тепер він здавався їм надто звичайним. Небо було запнуте сірувато-жовтою імлою, крізь яку світило гаряче сонце. Безкрая одноманітна рівнина розляглася на всі боки, наче долівка у величезній порожній коморі, і на ній похмурими рядами тяглися аж до обрію копиці маїсу. Десь гавкав собака. Над купкою фермерських будинків курився димок, і здалеку долинув гудок товарного поїзда. На всьому довкола була палюча німота, німота сонця.

Вільний світ виглядав буденним і нудним, зате скільки палких надій, змішаних зі страхом, збуджував він у тюремних камерах безсонними ночами!

Вони поминули фермера у фланелевій сорочці, що брів по стерні за парою дужих коней, запряжених у плуг. Він наважував на плуг, залишаючи за собою смугу масного чорнозему, і на його худому,

засмаглому, зрошеному потом обличчі застигли похмурі незгладимі зморшки.

— Наче засуджений на довічне ув'язнення, еге ж? — мовив

Браун, показуючи на нього великим пальцем. — Схожий на того вбивцю, що сидів з тобою в одній камері, правда, Рамоне?

Маленький мексіканець швидко звів чорні очі й поглянув на похмурого фанатика за плугом.

— Так, — коротко відказав він і .знову опустив очі на дорогу.

— Кругом цей клятий маїс, — сказав Блеккі, тоді гмукнув, наддав ногою порожню бляшанку, що валялася на дорозі, і смачно плюнув — все водночас. — Кругом ці кляті селюки із своїм клятим маїсом. Усе маїс та маїс, хай йому чорт! Хоч би раз вони посіяли моркву!

Ніхто з товаришів не відгукнувся на його базікання. Вони простували далі в цей новий світ, в якому щойно опинились, видивляючись уперед, де за поворотом шосе починалася міська вулиця, усього за дві милі від тюрми. Неоковирні каркасні будинки Середнього Заходу, оточені деревами й підстриженими газонами, трамвайні реяки, бруковані тротуари, а там, ближче до центру, вітрини магазинів і крамничок — ось що відкрилось перед їхніми очима.

Вулицями проходили чоловіки й жінки, заклопотані своїми буденними справами. За тьмяним віконцем бакалійник відважував комусь цукор. Вони поминули маленьку майстерню шевця-італійця. Поминули білий будинок школи, звідки линув спів дзвінких дитячих голосів. Понад тротуаром біля залізничного вокзалу вишикувалася черга "фордів". По привокзальній площі неквапливо походжали люди, обговорюючи свої домашні справи, наслідки виборів шерифа, ціни на маїс і ціни на свиней. То був світ вільних людей.

— Не бачу оркестру, що грав би марші на честь нашого повернення, — сказав Блеккі, усе так само всміхаючись. — Як це розуміти, Хілле? Хіба вони не знають, що нас звільнено?

Хілл, отой кремезний, футбольного вигляду молодик з великими зеленими очима, здавалося, не міг вимовити ні слова. Похмуро зиркнувши на Блеккі, він лише похитав головою.

— Що з тобою, Хілле? — запитав той достойний чоловік, зачіпливо усміхаючись. — Невже ми гірші за тих, хто боровся за торжество демократії?

— Ой, помовч! — буркнув Хілл Джонс. — Розбазікався, як папуга.

— Я агітатор, тому й базікаю, — глузливо заперечив Блеккі і хотів був сказати ще щось, але англієць Браун спинив його, торкнувши за руку.

На розі вулиці стовбичив без діла полісмен, і не знати чому — це можуть зрозуміти лише ті, хто побував у тюрмі, — завжди незворушного англійця раптом пойняв страх.

— Давайте вип'ємо кави, — сказав він і повів товаришів до дешевого ресторану, що стояв у затінку гіллястого клена.

Всі четверо вмостилися на стільчиках біля широкого прилавка, заставленого тарілками з солодощами, і в дзеркалі навпроти бачили свої бліді арештантські обличчя.

— Каву й хрусти, —замовив англієць традиційний сніданок усіх тих, що тиняються по дорогах Америки і, мов ті горобці, годуються де і як трапиться.

— Яєчню з шинкою, — сказав Хілл.

— Яєчню з шинкою, смажену картоплю і каву, — сказав Блеккі.

— Яєчню з шинкою, — процідив крізь зуби Рамон.

Власник ресторану, гладкий життєрадісний чолов'яга в білому фартусі, сидів за касою і, лічачи доларові банкноти, обговорював з молодим фермерським робітником у комбінезоні перспективи на врожай. Він гучно клацнув замком каси і повагом прийняв замовлення, водночас прикидаючи метким оком, що вони за люди. Він переказав замовлення у віконечко, що з'єднувало залу з кухнею.

— Як в одиночці, еге ж? — сказав Блеккі англійцеві, показуючи пальцем на страдницьке обличчя немолодого повара, що визирнув у віконце і замогильним голосом повторив їхнє замовлення.

Ні Браун, ні інші товариші не відповіли йому — вони похмуро й терпляче очікували, поки їм подадуть їжу. А коли дочекались, то накинулися на неї так, наче хто підганяв їх. Та заспокоїтись Блеккі не міг.

— Це краще, ніж кляті боби з протухлим м'ясом, якими нас щодня частували в тому готелі, — пробурмотів він. — Справжня яєчня з шинкою! Подумати тільки!

Браун подивився на годинник: була рівно дванадцята.

— Хлопцям зараз принесуть харч, — сказав він. — Еге ж, ось і гудок. Ти диви, аж тут його чути!

Так, то був тюремний гудок, — високий, пронизливий, він нагадував крик голодного хижого звіра. Звук гудка то підвищувався, то-слабшав і летів над невеличким містом, над плоскими маїсовими полями, — голос хазяїна життя, повелителя маїсового краю. Він був добре знайомий і

чотирьом недавнім в'язням, що сиділи в ресторані, й жителям міста, й тим, хто працював на маїсових полях.

— Дивіться, — мовив Блеккі і показав пальцем на вікно позаду. — Онде видно верхи тюремних мурів. Хто б міг подумати, що їх видно так далеко!

Всі четверо облишили жувати і похмуро дивились у вікно, а гладкий власник ресторану нишком розуміюче посміхнувся собі у вуса.

— Дві тисячі чоловік у пеклі, — тихо сказав Джонс, — а тим бісовим селюкам у голові лише маїс та свині. Двадцять п'ять наших хлопців і досі там, дев'яносто шість у Лівенворті... Чорт забирай, чому ми дозволяємо тим селюкам розпинати нас?!

— Джімові Дауні ще п'ятнадцять років тягти, стільки ж і Френкові Варрошеку, Гаррі Блаю, Ральфу Снеллінзу та чотирьом іншим, — тихо мовив Джон Браун, втупивши в простір задумливі голубі очі. — А в Джека Смолла сухоти, а Джордж

Малвейн божеволіє... Як ти гадаєш, Хілле, чи вдасться нам витягти їх звідти живих?

На Рамона раптом напала істерика. Він схопився з місця й почав вимахувати кулаками у напрямку тюрми. Його трусило від лютої ненависті, яку він стримував п'ять років. Його оливкове обличчя налилося кров'ю, довгі пасма чорного, мов воронове крило, волосся опадали йому на очі, і він уже не бачив нічого навколо.

І раптом із суто романським темпераментом вибухнув запальною промовою.

— Звірі! — вигукував він здушеним безтямним голосом.— Грабіжники бідноти, убивці молоді, кати, капіталісти, патріоти.

Ви гадаєте, що придушили нас! Гадаєте, ми тепер мовчатимем про ваші злочини! Ви ніколи не примусите нас мовчати! Ви можете катувати нас, можете довіку тримати нас за ґратами...

— Рамоне! — вигукнув Блеккі, гптовхнув його назад на стілець і заспокійливо поплескав по плечу. — Спокійно, спокійно!

Нам так само гірко, Рамоне, і ми так само ненавидимо їх. О, як ми їх ненавидимо! Але зараз заспокойся, друже, заспокойся ж!

Усі разом вони вгамували розлюченого молодого мексіканця.

Зрештою віл замовк, сів на стілець, затулив обличчя руками і так сидів, аж поки його товариші скінчили їсти. Потім усі четверо розплатилися з гладким ресторатором, що потішався з них, але не давав того взнаки, вийшли на вулицю і рушили до залізничного вокзалу, намагаючись триматися так, наче нічого й не.

сталось.

На розі вулиці проти вітрини магазину стовбичив ще один полісмен, і чотирьом звільненим коштувало чимало зусиль пройти перед його байдужими очима. Опанувавши себе, вони сміливо поминули його, проте їм і досі не вірилося, що вони справді вільні.

Мине ще чимало місяців, поки вони звикнуть до величезної в'язниці, що зветься вільним світом.